

by Professor M. I. Stepanenko included in the book 'History, grammar, poetics of the Ukrainian word' (Poltava, 2008). In those texts, the author considered some problematic situations and presented his own views and evaluations concerning the particular linguistic and cultural phenomenon. Critical reviews devoted to the works by M. Gogol, E. Grebinka, diary entries by O. Gonchar were considered. Professor Stepanenko seeks to comprehend the issue of the national and cultural identification of M. Gogol, which is now the subject of discussion in the Ukrainian and Russian cultural contexts. Having analyzed the language of works on Ukrainian subjects, Professor comes to the conclusion about Ukrainian traditions in Gogol's style. Exploring the issue of the linguis-

tic consciousness of Ukrainian writers of the nineteenth century, the linguist points out the influence of the Russian Empire policies on the linguistic situation, as well as the reluctance of some writers to widely use the Ukrainian language in its standard literary version. Professor Stepanenko chooses appropriate communicative strategies and tactics of textual realization of his intention in order to express his viewpoint.

Key words: author's viewpoint, textual realization of intention, communicative strategies and tactics, pragmatics of the message.

Надійшла до редакції 26.03.2019 р.

УДК 811.161.2'367

Людмила Шитик

КАТЕГОРІЯ ПРИЧИНИ В ЛІНГВОІНТЕРПРЕТАЦІЇ М. І. СТЕПАНЕНКА: СИНКРЕТИЧНА ПРОЕКЦІЯ

У статті проаналізовано категорію причини кризь призму лінгвістичного трактування її сутності М. І. Степаненком. Умотивовано важливість урахування природи причиново-наслідкових відношень у реченнях з інваріантним значенням «носії процесуальної ознаки + процесуальна ознака + причина реалізації процесуальної ознаки» для обґрунтування синкретизму причиново-наслідкових відношень у системі складного речення. Описано специфіку безсполучникових складних речень, сурядно-підрядних та безсполучниково-сурядно-підрядних складних речень зі значенням причиново-наслідкової зумовленості.

Ключові слова: категорія причини, причиново-наслідкова зумовленість, синкретизм, безсполучникові складні речення, складні речення, підрядні за формою і сурядні за значенням, безсполучниково-сурядно-підрядні складні речення.

Каузальність є універсальною категорією діалектики, оскільки відображає зв'язки і взаємодію предметів та явищ навколишнього світу. У лінгвістичній проекції її витлумачено як функційно-семантичну категорію, ґрунтовану «на властивості різнорівневих мовних одиниць виражати причиново-наслідкові відношення між реаліями об'єктивної дійсності та між судженнями, що представлені в мові» [7, с. 127].

Комплексне дослідження природи причинових відношень, опис логіко-граматичної структури, формальної організації та лексико-граматичної наповнюваності конститутивних позицій типових конкретних репрезентантів валентної структури Sub+Praed+Adv_{caus} представлено в наукових працях М. І. Степаненка [9],

зокрема в першому розділі колективної монографії «Співвідношення семантики і структури в системі мовних одиниць» [8], що постала як результат багаторічної роботи викладачів кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка над темою «Речення як багаторівнева мовна одиниця». Урахування природи причиново-наслідкових відношень у реченнях з інваріантним значенням «носії процесуальної ознаки + процесуальна ознака + причина реалізації процесуальної ознаки» важливе для обґрунтування синкретизму причиново-наслідкових відношень у системі складного речення.

Дослідження категорії причини має тривалу лінгвістичну традицію й репрезентує два напрями: семантико-синтаксичний, за яким проаналізовано відповідні семантико-синтаксичні відношення між мовними одиницями, і формально-граматичний, відповідно до якого схарактеризовано засоби вираження каузальних відношень. У сучасній науці накопичено потужний досвід вивчення категорії причини, що засвідчують численні дослідження українських та зарубіжних мовознавців, з-поміж яких Н. М. Бурдаківська, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, С. І. Дорошенко, А. П. Загнітко, М. В. Мірченко, М. Я. Плющ, М. І. Степаненко, Л. В. Шитик; Ю. Д. Апресян, В. А. Белошапкова, А. Вежицька, М. В. Всеволодова, Г. О. Золотова, Дж. Лайонз, Ч. Філлмор, О. М. Фінкель та ін.

Попри значну кількість мовознавчих праць, присвячених з'ясуванню специфіки реалізації причинових відношень, бракує досліджень, пов'язаних із її синкретичними виявами як на рівні простого, так і в

межах складного речення. Аналіз логіко-філософських, семантичних і граматичних аспектів категорії причини дасть змогу виявити й обґрунтувати випадки синкретизму причиново-наслідкових відношень у межах складного речення.

Мета статті полягає в аналізі синкретичних складних речень із причиново-наслідковим значенням крізь призму лінгвістичного трактування М. І. Степаненком сутності каузальності. Досягнення задекларованої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) обґрунтувати важливість урахування природи причиново-наслідкових відношень у реченнях з інваріантним значенням «носії процесуальної ознаки + процесуальна ознака + причина реалізації процесуальної ознаки» для виявлення синкретизму причиново-наслідкових відношень у системі складного речення; 2) описати специфіку безсполучникових складних речень, сурядно-підрядних та безсполучниково-сурядно-підрядних складних речень зі значенням причиново-наслідкової зумовленості.

До найважливіших філософських і мовознавчих категорій, крім основних – «простір» і «час», що відображають буття самої матерії, належить і категорія причини, яку вважають фундаментальною рисою дійсності, бо вона поєднує всі явища, події та процеси реального світу, породжуючи наслідок. М. І. Степаненко наголошує на всезагальності, об'єктивності існування причини й наслідку, оскільки вони являють собою реальний спосіб існування субстанції в дії й «немає явищ, які б не пов'язувалися зі сприйняттям дії як результату впливу певної причини, як немає явищ, які б не породили тих або тих наслідків. Отже, відношення, що виникають у природі й суспільстві, відображають об'єктивні, усезагальні причиново-наслідкові зв'язки. Ці зв'язки наділені універсальним значенням й існують в усіх формах руху матерії» [8, с. 15].

Для обґрунтування наявності синкретизму причиново-наслідкових відношень у системі складного речення важливими є кілька тез, на яких акцентує М. І. Степаненко, зокрема: про неможливість існування причинових зв'язків між предметами та явищами в чистому вигляді, оскільки їхню реалізацію забезпечують інші зв'язки, а «на інваріантний план змісту майже завжди нашаровуються додаткові семантичні відтінки, кожен з яких експлікує речення тієї або тієї структурної субмоделі» [8, с. 22]; про сутність причиново-наслідкових зв'язків, не зведену до закріпленості за одними явищами реального світу лише причини, а за іншими тільки наслідку, оскільки причина може стати наслідком і навпаки – наслідок може стати причиною іншого явища [8, с. 15; див. також: 11, с. 207]; про лінгвістичне демінування причиновості (причини й наслідку) як категорії для позначення взаємозв'язку «між явищами світу, який нас

оточує, а саме: між явищем, що породжує інше явище, і явищем, яке впливає з нього, є його закономірним наслідком» [8, с. 17]. Цінними є спостереження про різноманіття чинних в об'єктивній реальності взаємозв'язків та взаємозумовленостей, а також про широту спектра причинових відношень, реалізованих у реченнях, які є конкретними репрезентантами структурних субмоделей, що входять до структурних моделей, утворених за зразком валентної структури $\text{Sub} + \text{Praed}(\text{V}_f) + \text{Adv}_{\text{caus}}$. Важливим для розуміння складної семантики синтаксичних конструкцій із правобічною позицією Adv_{caus} є сам механізм перетворення правобічного каузального поширювача, що функціонує на засадах облігаторності або факультативності у складі речень валентної структури $\text{Sub} + \text{Praed}(\text{V}_f) + \text{Adv}_{\text{caus}}$, у поліпредикативну синтаксичну одиницю [8, с. 18–20].

Ці концептуальні положення логічно екстраполювати у сферу складних речень із синкретичною причиново-наслідковою семантикою. Як відомо, у системі складного речення діють взаємоспрямовані процеси: диференціація й інтеграція семантики, результатом яких може бути, з одного боку, формування різноманітних засобів диференціації значень (особливо у складнопідрядних реченнях), а з іншого – синкретизм значень, що виразно продемонстрований на прикладі безсполучникових речень.

У складнопідрядних реченнях причини між предикативними частинами встановлено причиново-наслідкові відношення (як і у складнопідрядних наслідкових). Якщо підрядна частина дає обґрунтування причини дії головної частини, то зміст останньої є наслідком того, про що йдеться в підрядній, напр.: *Не любить слово стимулів плечистих, бо п'є натхнення тільки з рік пречистих* (Л. Костенко). – пор. **Т.**: *Слово п'є натхнення тільки з рік пречистих, так що (а тому) воно не любить стимулів плечистих*.

М. І. Степаненко зауважує, що «правобічний конституант $\text{Adv}[\text{Ad}; \text{Prep} + \text{N}_x]_{\text{caus}}$ трансформуючись в окрему денотативну ситуацію, разом із суб'єктом може функціонувати як автономне речення ($\text{Sub} + [\text{Praed}(\text{V}_f)] \leftarrow \text{Adv}[\text{Ad}]_{\text{caus}}$, $\text{Sub} + [\text{Praed}(\text{V}_f)] \leftarrow \text{Adv}[\text{Prep} + \text{N}_x]_{\text{caus}}$) або перебувати на правах детермінантної підрядної частини з причиново-наслідковим типом відношень. Виразником цих відношень і їхніх реальних та потенційних значенневих модифікацій (наприклад, власне-причинове, невластиво-причинове значення) є диференційовані або недиференційовані сполучники» [8, с. 19]. Сполучники причини як специфічні предикати предикатів (див., напр.: [3, с. 162; 5, с. 19]) «є центральними семантичними компонентами, визначальними показниками семантичних відношень між елементарними простими реченнями» [3, с. 162], а тому за ними за-

кріплено роль своєрідної значеннєвої осі, «навколо якої об'єднуються елементарні речення в складну структуру» [4, с. 69]. Аналізовану структурну субмодель (Sub+Praed (V_f)+Con_{caus}+Sub+[Praed (V_f)] ←Adv [Ad; Prep + N_x]_{caus}, органічним складником якої є детермінована правобічним поширювачем Adv[Ad; Prep+N_x]_{caus} підрядна частина, пов'язана з інваріантною головною частиною диференційованим або недиференційованим сполучником, можна перетворити, уважає дослідник, у таку: Sub+Praed (V_f) ←+Con_{caus}+→Sub+[Praed (V_f)]←Adv[Ad; Prep+N_x]_{caus} (значеннєва вісь ← Con_{caus} →). Аргументну базу предиката предикатів [Sent (детермінована частина), ←Con_{caus}→Sent (детермінувальна частина – caus)] формують елементарні прості 1) інваріантні (Sub+Praed (V_f) і 2) трансформовані (Sub+[Praed (V_f)]←Adv [Ad; Prep+N_x]_{caus}) предикативні частини [8, с. 20]. Складнопідрядне речення зазвичай також можна згорнути до простого, семантично неелементарного речення з інваріантним значенням «носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + причина реалізації процесуальної ознаки».

З огляду на наявність сполучника причини як маркера семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами складнопідрядних речень такі складні одиниці не вважаємо синкретичними. Їхня семантика, попри наявність загального причиново-наслідкового значення, найчастіше диференційована, оскільки з комплексу значеннєвих відтінків за допомогою засобів зв'язку актуалізований один із них, а сполучні засоби спрямовані на оформлення інваріантного значення. Основні елементи структурної схеми (опорні чи контактні слова, засоби зв'язку, співвідносні вказівні слова) репрезентують однакові компоненти складної семантики, тобто в реальних реченнях лексико-семантичне оформлення предикативних частин підтримує семантику структурної схеми.

Складники семантики безсполучникових утворень не мають граматичних засобів вираження (сполучників, семантичних конкретизаторів тощо), тому особливої значущості набувають ритмо-мелодійні засоби, зокрема інтонація, ритм, паузи, послідовність розташування складників, видо-часові форми дієслів-присудків, лексичне наповнення предикативних частин. Є. М. Ширяєв дійшов висновку, що безсполучникове речення як особлива синтаксична одиниця має власну синтаксичну форму, синтаксичним значенням якої є активація семантичних відношень, виведених на основі аперцепційної бази мовців зі змісту предикативних конструкцій, а синтаксичним засобом слугує інтонаційна незавершеність першої предикативної одиниці [12, с. 59].

Безсполучникові складні речення демонструють глибший, ніж в інших складних реченнях, синкретизм, представлений дифузністю значення, вираже-

ний передусім лексичним складом та маркований ситуативною нерозчленованістю [1, с. 502]. Означення «дифузний» стосовно безсполучникових речень дає змогу сконцентрувати увагу на одній із семантичних граней поняття «синкретизм»: злитість, нерозчленованість, що характерні для початкового етапу розвитку певного явища.

Підтвердженням тези про формування такого дифузного синкретизму, де в зародку перебуває і сурядність, і підрядність, слугує наявність у безсполучникових реченнях семантико-синтаксичних відношень, спільних зі складносурядними та складнопідрядними (причиново-наслідковими, умовно-наслідковими та ін.), що вможливило одночасну трансформацію і в складносурядне, і в складнопідрядне речення. Такий факт не засвідчує, однак, нерозвиненості безсполучникових конструкцій чи заперечення можливості зарахування їх до окремого типу складних речень, оскільки історично безсполучниковість передувала сурядності та підрядності, а для безсполучникових одиниць характерні ознаки поліпредикативності й інтонаційної цілісності. Безсполучникові речення – це структури переважно поліфункційні, тобто такі, у яких значеннєві зв'язки не диференційовані й семантику речень можна з'ясувати через створювану контекстом ситуацію або ж вона залежить від психологічних моментів сприйняття [10, с. 410].

На відміну від сполучникових, безсполучникові конструкції передають ширше коло недиференційованих значень, їхня семантика багатша, а граматичні засоби її вираження та ступінь диференціації також інші. Різноманітні семантико-синтаксичні відношення формально не сфокусовані, що дає підстави констатувати ширшу значеннєву палітру безсполучникових конструкцій.

Безсполучникові складні речення із загальним причиново-наслідковим значенням є семантично місткими та поліфункційними. Діалектичний характер причиново-наслідкової залежності (єдність причини й наслідку) прогнозує загальну структурну ознаку цих речень: відповідно до їхнього структурно-семантичного типу одна з частин (перша чи друга) виражає або причину, або наслідок (послідовність розташування предикативних частин вільна у зв'язку з відсутністю лексико-граматичних обмежень, що регламентують стабільну послідовність). Крім того, у деяких реченнях напрямок залежності між предикативними частинами визначений як взаємозв'язок: наслідок ↔ причина, а тому такі конструкції є синкретичними. Напр.: *Довершилась України кривда стара, чому? – нам пора для України жить* (Нар. тв.) – пор. **T₁**: *Довершилась України кривда стара, а тому (так що) нам пора для України жить*; **T₂**: *Довершилась України кривда стара, бо нам пора для України*

жити; Бувають люди, схожі на нулі: ^{чому?} їм завжди необхідно, щоб попереду них були цифри (О. де Бальзак, упорядник Л. Олексієнко); ...а після кожного чергового сеансу солодких мрій мимоволі жахалася: ^{чому?} слава Богу, ніхто ніколи не дізнається, що зараз у мене в голові (Є. Кононенко); Гордість позбавлена найкращої якості пороків ^{чому?} – її неможливо приховати (Ф. Бекон, упорядник Л. Олексієнко); Воно [людство] взяло надто великий розгін, ^{чому?} рух для нього – це найвищий закон життя (П. Загребельний); Він давно папугою став: ^{чому?} соромиться мови своєї (С. Майданська).

Серед безсполучникових є також складні речення, що репрезентують комплекс семантико-синтаксичних відношень – причиново-наслідково-цільові, напр.: А коли твоїх здатностей не стане і розчаруєшся, знову прийди: ^{чому?} з якою метою? учиню так, що сама шукатиме твоєї любові (В. Шевчук).

Безсполучникові речення, друга предикативна частина яких пояснює зміст першої загалом, часто також мають значення причини та наслідку, тобто пояснювальне відношення супроводжує причиново-наслідкове значення. Між предикативними частинами таких конструкцій напрямок залежності визначений як взаємозв'язок, тому в них фіксуємо пояснювально-причиново-наслідкові відношення, напр.: Любов схожа на дерево: ^{чому?} вона виростає сама собою, глибоко вкорінюється в нас і часто продовжує буяти і цвісти навіть на уламках нашого серця (В. Гюго, упорядник Л. Олексієнко) – пор. **T₁**: Любов схожа на дерево, **бо** вона виростає сама собою...; **T₂**: Любов схожа на дерево, **а тому (а отже)** вона виростає сама собою...; **T₃**: Любов схожа на дерево, **тобто** вона виростає сама собою...; Лестоці – це як зброя, зображена на картині: ^{чому?} любо глянути, а користі ніякої (Піфагор, упорядник Л. Олексієнко).

Здебільшого друга предикативна частина безсполучникового речення пояснює першу й містить обґрунтування ознаки предмета (напр.: Архітектура – також літопис часу: ^{чому?} вона говорить тоді, коли вже мовчать і пісні, і перекази (М. Гоголь, упорядник Л. Олексієнко) – пор. **T₁**: Архітектура – також літопис часу, **тобто** вона говорить тоді, коли вже мовчать і пісні, і перекази; **T₂**: Архітектура – також літопис часу, **бо** вона говорить тоді, коли вже мовчать і пісні, і перекази; **T₃**: Архітектура – також літопис часу, **так що (а тому)** вона говорить тоді, коли вже мовчать і пісні, і перекази; Розлука для любові – те ж саме, що й вітер для вогню: ^{чому?} маленьку любов вона гасить, а велику роздуває ще сильніше (О. Купрін, упорядник Л. Олексієнко).

Семантико-синтаксичні відношення на письмі переважно диференційовані розділовими знаками, що закріплені за конкретними типами відношень, проте часто пунктуація також є маркером дифузності семантики без-

сполучникових конструкцій. Зокрема, уживання коми, крапки з комою, підкріплене інтонацією, що увиразнює структурно-семантичний тип речення, спричинює наявність єднального значення, хоч лексичне наповнення предикативних частин прогнозує інше відношення – причинове, наслідкове, зіставне, протиставне тощо. У таких безсполучникових реченнях можуть бути репрезентовані синкретичні єднально-причиново-наслідкові семантико-синтаксичні відношення, напр.: Думки – наче повітря; його годі побачити, але воно твердіше землі і сильніше води (Г. Сковорода) – пор. **T₁**: Думки – наче повітря; **і** його годі побачити...; **T₂**: Думки – наче повітря; **бо** його годі побачити...; **T₃**: Думки – наче повітря; **так що (а тому)** його годі побачити...; Замало бути лікарем, треба ще й уміти лікувати (Б. Брехт, упорядник Л. Олексієнко); Лицемірство – неважке ремесло, воно під силу кожному негідникові (Ш. Петекі, упорядник Б. Щавурський).

У зв'язку з цим заслуговує на увагу твердження М. І. Степаненка про те, що «причина являє собою реальну подію, яка відбулася або відбувалася й обов'язково передувала іншій події, слугувала мотивом, підставою, приводом породження її. Диференційна характеристика “породжувальна подія – породжена подія” потребує таких обов'язкових доповнень, як час її вияву й генетична еволюція» [8, с. 23]. Саме тому валентній рамці Praed(V_p)+Adv_{caus} речення, що «фокусує в собі найважливішу диференційну ознаку категорії причиновості (причини й наслідку) – опозицію “породжувальна реальна подія – породжена реальна подія”, властиві такі плани вияву: 1) план часової перспективи і 2) план генетичної залежності» [8, с. 23]. У часовій перспективі породжувальна подія передує події породженій (схема плану часової перспективи: Praed(V_p) ← Adv_{caus}), а тому «цей процес не може розвиватися в зворотному напрямку: породжена реальна подія об'єднана логічним зв'язком із породжувальною реальною подією й впливає з неї, настає за нею як наслідок» [8, с. 23], що «передбачає об'єктивне існування зумовленого явища в минулому, теперішньому чи в майбутньому» [6, с. 723–724].

У проекції на складне речення можемо констатувати, що причиново-наслідкове значення пов'язане з невластивим єднальним значенням часової послідовності дій, процесів або станів та репрезентоване у складних реченнях, сурядних за формою і підрядних за значенням. Загалом такі складні конструкції марковані формальним і значенневим синкретизмом, оскільки синтезують формальні показники сурядності та семантичні особливості підрядності. Засобом зв'язку предикативних частин слугують сурядні сполучники, а семантико-синтаксичні відношення, якими пов'язані ці частини, характерні для складно-підрядних речень.

У реченнях зі значенням причиново-наслідкової зумовленості¹ формальними виразниками є сполучник *і* та аналітичні одиниці *і тому*, *і через те*, *і від того*, *і від цього*, *і тож*, *й отож*, *а тому*, *а отже*, напр.: *На шляху було несамовито спекотно, і вони заглибились у затінок напівзанедбаного цвинтаря* (Є. Кононенко) – пор. **T₁**: *На шляху було несамовито спекотно, і тому* вони заглибились у затінок напівзанедбаного цвинтаря (Є. Кононенко); **T₂**: *Вони заглибились у затінок напівзанедбаного цвинтаря, бо на шляху було несамовито спекотно; ...сонце над яром – веселе, і тому* дітлахи в траві і жовті кульбаби кидаються то навздогін, то навперейми... (С. Йовенко); *Над ними [снігами] висіло низьке небо, і від того* сніги були начебто мертві, безконечно-однотонні (В. Шевчук); *На вуха зашепотіли один одному, і від цього* Саїдові ставало ще гірше (Іван Ле); *До нього належать особи за тридцять або трохи молодші, котрим не пощастило в подружньому житті, а тому* вони хочуть взяти реванш у професійній діяльності (Л. Конончук); *Там козацькі розрухи, а отже*, народ роздрознений і поруйнований (В. Шевчук).

Наявність сурядного сполучника, що функціює самостійно або разом із конкретизаторами, дає підстави кваліфікувати такі речення як складносурядні, однак характер семантико-синтаксичних відношень між частинами, семантична підпорядкованість однієї предикативної частини іншій засвідчують наявність ознак підрядності в аналізованих конструкціях, а тому вони є сурядні за формою (формантом сурядності слугує сполучний засіб) і підрядні за значенням (показник підрядності – семантико-синтаксичні відношення, транспоновані зі сфери складнопідрядного речення).

Серед репрезентантів опозиції «безсполучникове складне речення / сполучникове» окремий різновид становлять перехідні безсполучниково-сурядно-підрядні конструкції, предикативні частини яких поєднані сурядно-підрядним зв'язком за допомогою аналогів сполучників (прислівників, прийменниково-займенникових форм, рідше – часток), що є маркерами семантико-синтаксичних відношень, характерних для складнопідрядного речення, а іноді – комплексних відношень, властивих і складносурядним, і складнопідрядним реченням.

Подібно до сурядно-підрядних речень виокремлюємо безсполучниково-сурядно-підрядні складні речення з причиново-наслідковим значенням, формантами яких є аналоги сполучників *тому*, *через те*,

від того, *тож*, *отож*, *відтак* (у значенні *тому*)², напр.: *Жінки втомлюються бути сильними, тому цього жадають від чоловіків* (В. Коваленко) – пор. **T₁**: *Жінки цього жадають від чоловіків, бо втомлюються бути сильними; Тим самим проголосив безсмертність зла як категорії людської екзистенції, може, тому* його й виведено в один із законів буття (В. Шевчук); *А коли отямився, лежав на ложі в дядьковій куці, він підніс мені до вуст кухлика і дав питися якогось зілля, від того* мені й справді полегшало (В. Шевчук); *Для участі в тендері на держзамовлення від нього вимагали висновки аудиту, тож* саме сьогодні сюди мали прийти спеціалісти з аудиторської компанії... (ЛюкоДашвар); *Виявляється, скити осліплювали своїх полонян, отож* усі їхні раби були сліпі (В. Шевчук); *Відкинувся від світу того, який є, через мудрість свою, відтак* і не від світу був (В. Шевчук); *А далі з розпачем говорить, що й мудрі з мудрих, сильні з сильних, царі Давид та Соломон та богатир Самсон – всі були подолані жінками, відтак* у них «сила вся пропала» (В. Шевчук).

Є речення, де *отже* синоніміє до *отож*, тому така конструкція має причиново-наслідкове значення, напр.: *Але волів все-таки сприймати ці слова як підтримку собі, отже* попросив свідоцтва, з яким міг би поїхати в царство Дракона (В. Шевчук) – пор. **T₁**: *Але волів все-таки сприймати ці слова як підтримку собі, отож* попросив свідоцтва, з яким міг би поїхати в царство Дракона; **T₂**: *Але волів все-таки сприймати ці слова як підтримку собі, тому* попросив свідоцтва, з яким міг би поїхати в царство Дракона.

Отже, аналіз філософської й лінгвістичної сутності категорії причини, дослідження її зв'язків з іншими категоріями, з'ясування природи причиново-наслідкових відношень та засобів вираження каузальності крізь призму взаємодії формально-граматичного й семантико-синтаксичного рівнів речення з інваріантним значенням «носії процесуальної ознаки + процесуальна ознака + причина реалізації процесуальної ознаки», репрезентовані в науковому доробку М. І. Степаненка, є концептуально важливими і для дослідження специфіки реалізації синкретичного причиново-наслідкового значення в системі складного речення. Репрезентантами причиново-наслідкової зумовленості є синкретичні безсполучникові, сурядно-підрядні та безсполучниково-сурядно-підрядні складні речення. У межах безсполучникових складних речень виокремлено й схарактеризовано такі різновиди: причи-

¹ Пор.: причиново-наслідкове відношення, за І. Р. Вихованцем, – це відношення складносурядного речення, а в складнопідрядному реченні репрезентовані окремо причинове й наслідкове відношення [2, с. 298–299, 302].

² На сьогодні вживання *відтак* зі значенням «тому» є анормативним, оскільки правильно потрібно використовувати його зі значенням «відтоді; згодом, потім, після, далі, тоді». Попри це, у художніх творах такі конструкції продуктивні, тому й аналізуємо їх поряд з іншими одиницями.

ново-наслідкові, причиново-наслідково-цільові, пояснювально-причиново-наслідкові та єднально-причиново-наслідкові.

У перспективі плануємо простежити кореляції між різними структурними моделями речень зі значенням причини.

Література

1. Бабайцева В. В. Явление переходности в грамматике русского языка / В. В. Бабайцева. – М. : Дроффа, 2000. – 638 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
4. Вихованець І. Р. Семантична структура складного речення / І. Р. Вихованець // Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 67–98.
5. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць / К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1991. – 192 с.
6. Грамматика современного русского литературного языка / отв. ред. Н. Ю. Шведова. – М. : Наука, 1970. – 767 с.
7. Кучман І. М. Каузативність у простому реченні, ускладненому дієприкметниковим, прикметниковим і субстантивним зворотами в українській мові / І. М. Кучман // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць ; відп. ред. М. Я. Плющ. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 9. – С. 123–128.
8. Співвідношення семантики і структури в системі мовних одиниць : колективна монографія / М. І. Степаненко, Л. Ф. Українець, Т. І. Ніколашина, І. Г. Павлова [та ін.] ; за ред. М. І. Степаненка. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. – 389 с.
9. Степаненко М. І. Каузальна сфера «абстрактна причина» і її місце в структурі простого речення (семантична і формально-граматична характеристика) // Південний архів : зб. наук. праць. Філологічні науки. – Херсон : ХДПУ, 2001. – Вип. X. – С. 189–194.
10. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
11. Философский словарь / под. ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М. : Просвещение, 1968. – 590 с.
12. Ширяев Е. Н. Основы системного описания бессоюзных сложных предложений / Е. Н. Ширяев // Вопросы языкознания. – 1984. – № 1. – С. 55–65.

Liudmyla Shytk

THE CATEGORY OF CAUSE IN M. I. STEPANENKO'S LINGUISTIC INTERPRETATION: SINCRETIC PROJECTION

The article is devoted to the research of the category of cause through the prism of the linguistic interpretation of its essence by M. I. Stepanenko. The importance of taking into account the nature of causal-consequential relations in the sentences with invariant meaning «the bearer of procedural feature + procedural feature + the reason for the implementation of procedural feature» was motivated to justify the syncretism of causal-consequential relations in the system of a composite sentence. The specificity of asyndetic composite sentences, compound-complex and asyndetic-compound-complex composite sentences with the significance of causal-consequential conditionality is described. Within the asyndetic composite sentences, the following varieties are distinguished and characterized: causal-consequential, causal-consequential-target, explanatory-causal-consequential and connection-causal-consequential. The specifics of the causal-consequential composite sentences, which are complex in form and compound in meaning, and asyndetic-complex-compound composite sentences with causal-consequential semantics are found.

Key words: category of cause, causal-consequential conditionality, syncretism, asyndetic composite sentences, composite sentences complex in form and compound in meaning, asyndetic-complex-compound composite sentences.

Надійшла до редакції 20.03.2019 р.

